

Az első francia zeneszerzőnő Rómában

1893. augusztus 21-én született **Lili (Marie-Juliette Olga) Boulanger**, a századfordulót követő két évtized egyik legígéretesebbnek indult francia zeneszerzője.

Mindössze 24 esztendőt élt Lili Boulanger; alkotói munkásságát két rövid korszakra szokás osztani, a párizsi Conservatoire Római Díjának 1913-as elnyerése előtti, illetve az azt követő kompozíciókra. Stílusának meghatározásakor gyakran emlegetik Claude Debussy nyilvánvaló hatását, ami kétségtelenül tetten is érhető újszerűség, merészség, szellemesség tekintetében, de még sokkalta közelebbi rokoni zenei szálakat lehet legombolyítani Lili műveiből a Boulanger család közeli barátja, Gabriel Fauré ízlésbeli befolyását illetően, akár külsőleg, dal, kórus és hangszeres miniatúra műfaji hajlamban, akár belsőleg, a zenei nyelvezet enharmonikus és modális tartalmainak természetesen-organikus szövésében. Mindezeket messzemenően áthatja Lili már rendkívül korán jelentkező határozott egyénisége, friss ötletenergiája, éleslátása és kifinomult ízlése.

Lili Boulanger nincsen Nadia Boulanger nélkül. Lili nővére, Nadia a XX. század egyik legszerteágazóbb zeneművészeti befolyású tanító egyénisége volt, zeneszerző, karmester, zenepedagógus, húgával ellentétben hosszú életű, 92 esztendősen halt meg 1979-ben. Addig viszont a XX. század leghíresebbé vált muzikusainak generációit tanította, a ma ismert nagy komponisták, dirigensek, előadóművészek sokaságára volt hatással, szinte nincs név a pályán, amely nagymestereinek sorában, mely valamilyen módon ne lenne köthető Nadia köreiből.

Nadiának a már említett Római Díjat többszöri próbálkozás ellenére sem sikerült elnyernie, a zeneszerzéssel pedig voltaképp teljesen felhagyott Lili halálakor, mert úgy ítélte – nyilvánosan is –, hogy húga sokkal tehetségesebb volt nála, emlékéért mindig ápolta. Lili műveinek népszerűsítése és mai ismertsége is gondoskodó, hűségesebb nővérenek köszönhető.

A két testvér művészcsaládba született, a századforduló előtti Párizs lüktető világába. A gyakori otthoni társasági összejöveteleken – melyek némelyikét fennmaradt naplójegyzeteiben Lili lelkesen ecseteli – sokszor vendégük volt például a már említett Gabriel Fauré is. A mindössze kétesztendős kislány abszolút hallását ő fedezte fel. Lili tehetségének ragyogását azonban egész életében beárnyékolta a betegséggel, fizikai gyöngeséggel vívott harca. Kétéves korától szenvedett egy tüdőgyulladás szövődményei miatt; ezek végigkísérték és megkeserítették Lili egész további életét, és korai halálához vezettek.

Lili még csak ötéves volt, amikor nővérét már rendszeresen elkísérte a konzervatóriumba, figyelt, tanult, és már ekkor zongorán is kísérelte. Időközben a zongorázás mellett megtanult hegedülni, csellózni, hárfázni, orgonálni is. Híresebb tanárai közül talán Louis Vierne (orgona) és Paul Vidal (zeneszerzés) neve említésre méltó. De Lili rengeteget tanult Nadiától, aki mindig különös figyelmet fordított kishúga fizikai támogatása mellett művészi-szellemi fejlődésére is.

A Boulanger szülők a párizsi művészélet aktív szereplői voltak. Az apa, Ernest Boulanger énektanár, komponista, vígoperaszerző (szintén egykori Római Díj-nyertes), a nála mintegy negyven évvel fiatalabb, orosz nemesi származású Raïssa (Rosalie Ivanovna Miscseckaja) pedig jó hangú műkedvelő énekes. A Boulanger családdal foglalkozó életrajzírók közül Jérôme Spycket az, aki egyrészt merészebben vitatja az anyát, Raïssa szentpétervári hercegi származását, másrésztől megkérdőjelezi Ernest apaságát egy bizonyos Richard Bouwens „javára” – tény, hogy Ernest már 70 esztendő fölé járt mindkét lány születésekor.

Mindenesetre Lili rendkívüli módon kötődött Ernesthez, és nagyon mélyen érintette az apa korai elvesztése (1900-ban). Lili 13 évesen kezdett komolyabban komponálni, de e legelső kompozícióiban is kísértének a szomorúság és veszteség fájdalmának hangjai, vallásos témákhoz pedig (katolikus rítusú

egyházi zene, de buddhista meditáció is) intenzívebben fordult rövid élete vége felé. Huszonkét esztendő volt, amikor közölték vele orvosai, hogy már nincs mit tenni... Léonie Rosenstiel életrajzíró, aki Lili jegyzetfüzeteinek korai kompozíciós vázlatait is alaposan vizsgálta (ezeket ma a Francia Nemzeti Könyvtárban őrzik), 1906-ra, azaz Lili 13 esztendőskorára datálja a legelső szerzeményeket: két dalt (*A halott levele*, *A szegények*), illetve egy félbehagyott hegedű-zongora szonátát.

Ernest halála és a Lili életét beárnyékoló betegség is arra engedne következtetni, hogy melankólia és sötétség hatja át Lili csonkán maradt életművét, ez azonban egyáltalán nem igaz. Lili Boulanger, amikor épp nem verte le a betegség, napfényes egyéniség volt, jó humorú, szellemes, levelei és nővére későbbi beszámolóai alapján is az elmés szójátékokat kedvelő, a társaság középpontjában szerepelni szerető alkat. Az elmésséget, szellemességet zenéjének egyéni fordulatokban gazdag stílusis lenyomatai, valamint a vokális műfajokban a szavakkal való kifogástalan zenei bánásmód is mutatja, de az énekhangfajok, szólamok regisztereivel is mesterien bánt. Különös dramaturgiai-retorikai jelentőségűek például a hangfekvés-kombinációinak egyéni ötvözései, keresztezései.

Lili Boulanger
(1913)

Lili tisztában volt azzal, hogy gyöngye fizikum miatt sem a zenei gyakorlati szakmában, sem a magánéletben nem teljesezhet ki, tehát sem hangszeres előadóművész, sem családanya nem válhat belőle. Rendkívül tudatosan választotta ennek okán az alkotói pályát. Tizenhat esztendő volt, amikor kijelentette, hogy meg fogja nyerni a Római Díjat – ez sikerült is neki 19 évesen, a díj történetében az első nőként! A Római Díj a párizsi Conservatoire szigorú zsűrije által rendkívül szigorú feltételekkel odaítélt itáliai ösztöndíj-lehetőség volt, csakis a legkiválóbbak részesültek benne. A zenei kategóriáját 1803-ban alapították, és 1968-ban szüntették meg, a párizsi diáklázadásokat követő bizonyos reformok nyomán. Lili előtt olyanok nyerték el a XIX. század során a Római Díjat, mint Berlioz, Gounod, Bizet vagy Debussy, ez volt tehát minden francia zeneszerző belépőjegye a garantált sikerhez, a hivatásos zeneszerzői pálya elismeréséhez.

A Római Díjjal járó szakmai lehetőséget nem sokáig élvezhette ki Lili. Egyrésről a Villa Medici igazgatója megalázóan fogadta, hogy egy nő „zavart keltsen” az akadémia férfi tagjai között, másrésről Lilinek az egészségi állapota miatt meg kellett szakítania az itáliai tartózkodást, s bár egy év múltán visszatért, akkor már az I. világháború kitörése szólt közbe. Egy azonban biztos, Lili Boulanger nevére végre megérdemelten felfigyelt a szakma, és műveinek megjelentetésére azonnal szerződést ajánlott a milánói Ricordi kiadó. Ezáltal hivatalosan is tekintélyes állandó jövedelemmel bíró profi zeneszerzővé vált Lili.

Érdekes, hogy épp a Római Díjat elnyert műve tűnhet a legkonvencionálisabbnak számos alkotása közt. *A Faust és Heléna* című kantáta nyilvánvalóan a korabeli szakmai zsűri követelményeinek megfelelően íródott, a francia zeneirodalmat oly sokáig kettős érzések közt, bűvöletben és ellenszenvben egyaránt tartó, megkerülhetetlen Wagner-utánérzéssel. Lili visszhangzó hírnevére a darab számos előadást ért meg, a közismerten éles tollú Debussy már-már rajongó kritikában ecsetelte a 19 éves Lili elképesztő szerzői, technikai és dramaturgiai tapasztalatait. Caroline Potter életrajzíró jegyzi meg ironikusan: bármely zeneszerző nagydíjat érdemelt volna, aki ilyen kiváló darabot tud létrehozni az alapot szolgáló, egyébként szerinte rendkívül gyenge szö-

(folytatás a következő oldalon)

Az első francia zeneszerző Rómában

(folytatás az előző oldalról)

➤ vegű és koncepciójú Eugène Adénis-féle lírai-anakronisztikus Faust-utánézésre.

Lili érzékeny természetcsodáló volt, természetszeretete némely művében kifinomult szimbolizmussal vegyül: *Avar* (vegyes kar és zongora), *Nap-himnusz* (altszóló, kórus és zongora), *Egy tiszta kertből* és *Egy régi kertből* (páros zongoramű). Kompozícióiban számtalan helyen felbukkan kódolva a 13-as szám, Bonnie Jo Dopp ennek tettenéréseire külön numerológiai-kriptográfiai tanulmányt is szentelt. Lili rajongott a földrajzért, útikönyveket olvasott, atlaszokat tanulmányozott lelkesen – sajnos két nehéz itáliai utazását leszámítva csak ennyi maradt meg neki, hiszen egészségi állapota soha nem engedte, hogy igazán világot láthasson.

A rendkívül attraktív, intelligens fiatal hölgy 1915. január-június közötti töredékes naplójegyzeteiből egy Jean Bouwens nevű fiatalember (a korábban említett Richard Bouwens fia) iránti lelkesedése tűnik ki; kapcsolatukra nézve messzemenő spekulatív következtetéseket Lili életrajzírói közül nem von le sem Rosenstiel, sem Potter, utóbbi azonban megemlíti, hogy midőn Rosenstiel Nadia Boulanger segítségét kérte Lili biográfiájának megírásához, a nővér számos családi levélhez, dokumentumhoz nem adott hozzáférést.

Lilinek mintegy félszáz szerzeményét tartják ma számon, egyes elemzők szerint, ha hosszabb életű lett volna, a francia Hatokéhoz hasonló ívet járt volna be stílusa és karrierje. Ez spekuláció, mindenestre úgy tartják, hogy például a vele kortárs Arthur Honeggerre is hatással volt pályája kezdetén Lili korabeli zenéje.

Nővérevel ellentétben Lili nem ragadt meg a kisebb formátumú dalok, kórus-, zongora- vagy kamaradarabok komponálásánál, ambíciói nagyzenekari léptékűek voltak. Az *Egy katona temetése* (Alfred de Musset költeménye nyomán) c. gyászkantáta baritonra és zenekarra még 1912-ben (hangszerelve 1913-ban) különös, megrázó elősejtő zenéje a kitörni készülő háborúnak. Nadia és Lili egyébként jelentős társadalmi-karitatív erőket mozgósított az I. világháború idején a sebesült katonák és családjuk megsegítésére,

mindenkor a béke pártján állva. Különleges békehimnusz az 1917-ből való *Régi buddhista imádság* (tenorra, kórusra és zenekarra) is. Szimfonikus költemény az *Egy szomorú este* (1918) – ennek mosolygóbb „kamarahúga” az *Egy tavaszi reggel* (hegedű-zongora) –, vokális és szimfonikus dimenziójúak zsol-tármegzenésítései is: a 24. (kórus-orgonazenekar), a 129. (szóló bariton és zenekar), a 130. (két szólista, kórus, orgona és zenekar). De Lili még itt sem állt meg a műfaji expanzióban, operát készült komponálni *Maleine hercegnő* címmel (Grimm/Maeterlinck nyomán), mintegy azonosulva a címszereplő fiatal mondahős nő elkerülhetetlen tragikus sorsával. Egyes, 1917 végéről származó naplójegyzeteiből kiindulva a mű majdnem el is készült, ám alig maradt fenn belőle néhány jelenetnyi töredék.

Kamarafaktúrájú művei közül az egyik legismertebb az 1911-ben írott *Noktürn*, címét utólag a kiadó adta, eredetileg egyszerűen *Fuvola-zongora darab* (Potter számos ihlető egyezésre mutat rá benne Debussy *Egy faun délutánja* c. művével), de utóélete miatt hegedű-zongora műként ismertebb. Egy másik Debussy-hatást mutató korai alkotás *A szirének* – szoprán, kórus és zongora (1911). Egyetlen dalciklusa a *Tisztások az égen* Francis Jammes 13 költeménye nyomán. Hattyúdala a *Pie Jesu* (énekhang, vonósnégyes, hárfa, orgona), ezt gyakorta egy tervezett rekviemje részeként említik. Gyászos koraérettségre mutat ez a feltételezés, mert tény, hogy Lili már 15 esztendőskorában gondolkodhatott ezen a darabon, hiszen még akkori jegyzeteiből fennmaradtak ide vonatkozó vázlatok. A *Pie Jesu* története hasonlatos Mozart *Rekviemjéhez*: a halálos ágyán fekvő Lilinek írni nem volt már ereje, a darab egy részét nővérenek mondta tollba.

Lili Boulanger 1918. március 15-én hunyt el a Párizshoz közeli Mézyben, a korabeli diagnózis szerint béltuberkulózisban, mai olvasatban ún. Crohn-betegséget valószínűsítene. A Montemartre-i temetőben helyezték végső nyugalomra. Ugyanoda, a Boulanger családi sírba temették 61 évvel később Nadiát, szerető, gondoskodó nővérét is, akinek Lili mai ismertségét köszönhetjük.

Tóth Gábor